

Новікова О.Ф.,
д.е.н., професор,
заступник директора,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ
Шамілева Л.Л.,
к.е.н., доцент
провідний науковий співробітник,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АКТИВІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ І СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

(Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Держаного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом Ф71/21095)

Визначено зміст та значення соціального виміру сталого економічного зростання та його двовекторну спрямованість. Обґрунтовано чинники забезпечення економічного зростання на засадах сталого розвитку та його цільові орієнтири, систематизовано основні напрямки активізації соціальної домінанти в залежності від пріоритетності стратегічних цілей.

Ключові слова: економічне зростання, соціальний вимір, соціальний вектор, сталий розвиток, трудові та соціальні чинники.

Актуальність дослідження. Прогресивний розвиток будь-якої суспільної системи стикається із постійним протиріччям між економічними та соціальними процесами, економічною ефективністю та соціальною справедливістю, економічними та соціальними результатами суспільних перетворень. Йде постійне прагнення до збалансованого економічного та соціального розвитку, економічних та соціальних систем, але досягти бажаної їх гармонізації не вдається. Економічне зростання не має зворотного зв'язку зі зростанням соціальних здобутків, а надмірне соціальне навантаження, яке суперечить економічним можливостям, призводить до економічної небезпеки країни. Соціальні чинники як важелі економічного зростання мають певну теоретичну проробку, але в практиці застосовуються вкрай обмежено

Постановка проблеми. Вихід із системної кризи вимагає пошуку всіх можливих ресурсів для виходу з неї, а в першу чергу залучення найбільш маловитратних та невичерпних. Цього вимагають і глобальні цілі сталого розвитку 2030, які активно адаптуються в відповідні національні цілі. Саме такими є трудові та соціальні чинники. Але їх

використання для поліпшення економічного стану, економічного зростання тощо має певні особливості та потребує теоретичного усвідомлення та обґрунтування. Перш за все актуальною є розробка механізмів та напрямів активізації соціального та трудового потенціалів в забезпеченні економічного зростання на засадах сталого розвитку обумовлює необхідність визначення змісту та взаємозв'язку основних понять та дефініцій. Предметом дискусій є тлумачення таких понять як економічний ріст, економічне зростання, економічний розвиток, сталий розвиток, стале економічне зростання. В узагальненому вигляді економічний ріст визначається як кількісна та якісна зміна результатів виробництва і його чинників (їхньої продуктивності), а своє вираження економічний зріст знаходить у збільшенні обсягів потенційного та реального ВВП. Економічний ріст розглядається як динамічна економічна система, яка характеризується її якісними перетвореннями з метою задоволення потреб суспільства, досягається за рахунок нових сполучень факторів виробництва та проявляється в збільшенні реальних обсягів ВВП, в тому числі і на душу населення. Суспільство, як правило, зацікавлено в стабільному економічному зростанні, тому одночасно з поняттям економічного росту (зростання) широке розповсюдження має поняття «сталий економічний ріст або стале економічне зростання». Воно визначається позитивною динамікою макроекономічних показників без суттєвих коливань їх значень протягом тривалого періоду при зростанні показників постійними або пропорційними темпами, при цьому економічне зростання не має меж стосовно рівня використання ресурсів. Орієнтація на необмежене прискорення темпів зростання увійшла в суперечність з реаліями, які характеризувалися ускладненнями економічної ситуації, загостренням соціально-економічних суперечностей, вичерпаністю або обмеженістю сировинних ресурсів, розбалансованістю науково-технічних, екологічних та соціальних складових економічного зростання, загостренням конфлікту між досягнутим рівнем матеріального виробництва і можливостями природного середовища тощо.

Економічний ріст не завжди супроводжується якісними змінами, які обумовлені прогресивними перетвореннями як економіки, так і суспільства в цілому, тому виникла потреба в розробці нових концептуальних підходів: концепцій економічного розвитку, зокрема, сталого економічного розвитку і сталого розвитку суспільства, визначення змісту та значення соціальної складової в забезпеченні такого розвитку.

Аналіз досліджень. Комплексні проблеми сталого розвитку знайшли своє відображення в працях А. Брауна, М. Кизима, В. Кухара, В. Шевчука, І. Александрова та ін. Проблеми адаптації концепцій сталого розвитку до вітчизняної практики, розробки стратегій сталого розвитку України широко досліджуються в наукових розробках О. Амоші, Б. Буркінського, Н. Згуровського, Б. Данілишина, С. Лісовського, В. Мельника, Н. Долішнього, С. Харічкова та ін.

Визначення значення та змісту соціального потенціалу сталого розвитку знайшли своє відображення в наукових дослідженнях О. Амоші, Е. Лібанової, В. Антонюк, О. Новікової, І. Бобух та ін. [1, 2]. На сьогодні формується теоретичні підходи до формування політики сталого розвитку на базі концепції соціальної економіки [3].

Незважаючи на досить широкий спектр наукових та науково-практичних досліджень проблема забезпечення можливості переходу до сталого розвитку залишається дискусійною та потребує подальших наукових розробок, особливо в контексті визначення ролі та значення соціальних та трудових чинників в забезпеченні сталого економічного зростання.

На сьогодні існує безліч підходів та визначень змісту поняття «сталий розвиток», але в більшості домінуючою складовою є визнання того, що сталий розвиток забезпечує потреби сучасних поколінь, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Досить поширене визначення змісту сталого розвитку на підґрунті його забезпечення, тобто через процеси управління. Саме цим критерієм відповідає визначення сталого розвитку Світовим банком. За змістом, сталий розвиток визначається як процес управління сукупністю (портфелем) активів, що спрямований на збереження та розширення можливостей, якими люди володіють. Активи включають не тільки фізичний капітал, який традиційно включається, але й природний, й людський капітал. Щоб бути сталим, розвиток має забезпечувати зростання або найменше-не зменшення всіх цих активів.

На підґрунті об'єднання основних положень концепції економічного зростання та сталого розвитку сформувалася сучасна економічна концепція економічного зростання на засадах сталого розвитку. «Світова практика доводить, що запорукою сталості, збалансованості, біосферосумісності є такий економічний розвиток і економічне зростання, які забезпечують прогрес і добробут суспільства на якісно новій ресурсній і технологічній базі та ефективному управлінні»[4, с. 84]. Основними критеріями такого розвитку має бути економічне зростання за умови економічної ефективності, екологічної безпеки і соціальної справедливості. Економічне зростання на засадах сталого розвитку можна розглядати як кількісну характеристику змін параметрів економічної системи (збільшення ВВП, обсягів споживання, сукупного попиту, капіталу, інвестицій тощо), які сприяють економічному розвитку за умов збалансованого розвитку виробництва, соціальної сфери, природнього середовища, технологічного і соціального прогресу.

Мета статті - обґрунтувати теоретико-методологічні засади активізації трудових і соціальних чинників сталого економічного зростання та визначити напрями їх реалізації в практиці господарювання.

Виклад основних результатів дослідження. Соціальний вимір сталого розвитку є обов'язковою складовою всіх визначених Стратегією сталого

розвитку України на період до 2030-го року національних цілей [5]. Всі стратегічні цілі зорієнтовані на збалансоване економічне зростання, яке визначається як економічне зростання на засадах сталого розвитку. Сталий розвиток орієнтований перш за все на людину та покращення якості її життя у сприятливому соціально-економічному середовищі та екологічно чистому, здоровому, різноманітному природному довкіллі.

Соціальний вектор економічного зростання на засадах сталого розвитку спрямований на продуктивну та ефективну зайнятість, гідну працю та створення гідних робочих місць, переорієнтацію та розвиток самозайнятості населення, забезпечення сприятливих умов для підвищення кваліфікації, якісної освіти, що створюють умови для розвитку людського потенціалу. Особливе місце посідають цілі, які пов'язані з подоланням бідності та скороченням нерівності, забезпеченням здорового життя, благополуччям населення в безпечних та життєстійких населених пунктах. Крім цього, економічне зростання за умов реалізації принципів сталого розвитку залежить від рівня збалансованості споживання і виробництва, що потребує розробки нових підходів до визначення раціональних моделей споживання.

В такому контексті соціальний вимір сталого розвитку має двовекторну спрямованість (рис.1). З одного боку, більшість внутрішніх складових соціальної компоненти виступають чинниками забезпечення економічного зростання на засадах сталого розвитку. Одночасно вони виступають і цільовими орієнтирами, внутрішніми складовими стратегічних цілей такого розвитку.

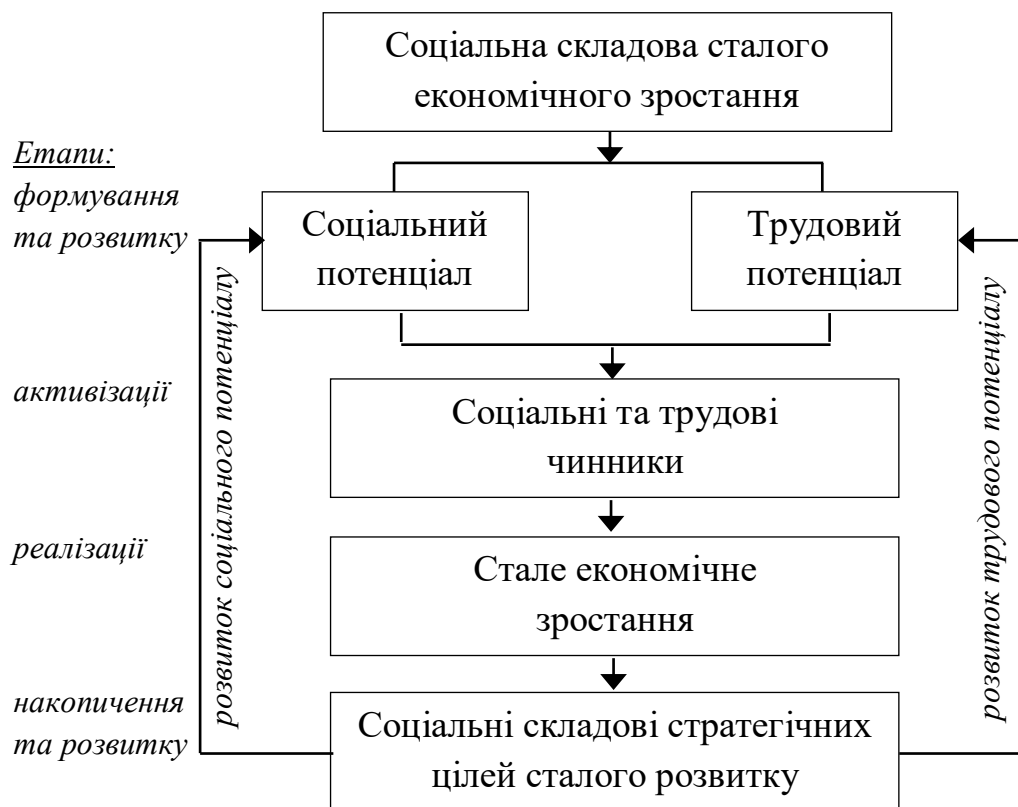

Рис.1. Соціальний вектор забезпечення економічного зростання на засадах сталого розвитку

Соціальні домінанти сталого розвитку пов'язані з такими напрямками та завданнями в залежності від пріоритетності стратегічних цілей:

- сприяння повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх. Створення гідних робочих місць, забезпечення технічної модернізації, сприяння розвитку підприємництва, творчості та інноваційній діяльності, а також сприятливих умов для підвищення кваліфікації та розвитку трудових навичок відповідно виробничим вимогам визначають основні трудові чинники економічного зростання. Ці чинники пов'язані з підвищенням продуктивності та ефективності праці, зміною характеру праці, посиленням мотиваційної діяльності, формуванням креативності та постійним нарощуванням потенціалу розвитку працівника;

- визначення діючого та розробка необхідного для забезпечення сталого розвитку розподільчого механізму одержання доходів, зокрема, доходів за результатами праці та участь у розподілу капіталу;

- розробка та втілення системи мотивацій до продуктивної праці та зміна цінностей трудового життя;

- забезпечення рівноправного доступу людини до одержання доходів, користування ресурсами та соціальними послугами;

- розробка механізмів мотивації культури споживання, подолання рис суспільства споживання, формування культури споживання. Це пов'язано з тим, що на сьогодні втрачається раціональність споживчого попиту, відбувається розрив між споживанням і задоволенням реальних потреб, формуються «хибні» потреби за мотивом «мати»;

- безпека життя людини, соціальне благополуччя; підвищення комфорту людського існування. Соціальне благополуччя пов'язане передусім зі збільшенням тривалості життя, з плануванням родини та раціональним особистим споживанням, поліпшенням середовища існування людини, супроводжується розвитком її соціальної активності, соціальним захистом вразливих верст населення тощо. Високі стандарти життєдіяльності мають поєднуватися зі ставленням до довкілля як до безпосереднього продовження середовища власного помешкання.

- визнання освіти та науки визначальними важелями сталого розвитку, що забезпечує збалансованість діяльності людини, удосконалення науково-технічної бази і технологій виробництва та природокористування. В ухваленій Стратегії Європейської економічної комісії ООН з питань освіти в інтересах сталого розвитку (ОСР) (2005 р.) освіта визначається як процес, що триває протягом усього життя, охоплює всі елементи життєвої сфери, включає ініціативи розвитку культури взаємоповаги у спілкуванні та процесі прийняття рішень, розвиток і посилення демократичних норм і принципів, налагодження багатостороннього співробітництва і партнерства;

- забезпечення рівних можливостей одержання медичної допомоги через забезпечення доступу всіх верств населення до медичних послуг в координатах сталого розвитку, удосконалення системи інформування з питань здоров'я і санітарного благополуччя, зосередження на

детермінантах здоров'я, зокрема, шкідливих чинниках, пов'язаних зі способом та стилем життя;

- мінімізація рівнів соціальних ризиків, пов'язаних з криміналізацією суспільства, наслідками воєнних дій на Сході країни, поширенням соціально обумовлених захворювань (туберкульоз, СНІД та ВІЧ-інфекції, венеричні захворювання), зростання соціальної апатії, збільшення рівня девіантної поведінки тощо;

- втілення принципів солідарної відповідальності в забезпеченні економічного зростання та розвитку трудової сфери.

Теоретико-методологічні засади активізації соціального та трудового потенціалу економічного зростання на засадах сталого розвитку базуються на агрегованому підході врахування соціальної компоненти в забезпеченні економічного зростання. Згідно зі змістом цього підходу, соціальна складова визначається як самостійна зовнішня підсистема, яка забезпечує можливість такого розвитку на умовах реалізації базових принципів сталого розвитку. В узагальненому вигляді за своїм складом соціальна складова включає основні елементи соціального та трудового потенціалу, які при аналізі їх впливу на можливості економічного зростання визначаються як основні фактори такого розвитку.

Визначення впливу основних чинників соціального та трудового потенціалів базується на необхідності вирішення таких задач:

- обґрунтування, визначення та систематизація основних трудових і соціальних чинників сталого економічного зростання;

- розробка інформаційної підсистеми індикаторів виміру трудових і соціальних чинників та показників економічного зростання;

- визначення меж зміни чинників в забезпеченні економічного зростання на засадах сталого розвитку;

- розробка моделі агрегування окремих показників (індикаторів) в інтегральну оцінку досягнутого рівня соціального і трудового потенціалів;

- оцінка впливу чинників трудового та соціального потенціалів на економічний розвиток;

- визначення можливих резервів (обмежень) зміни трудових і соціальних чинників у забезпеченні економічного зростання на засадах сталого розвитку;

- розробка напрямів та механізмів активізації соціальних та трудових чинників економічного зростання за розробленими сценаріями з урахуванням визначених їх резервів або обмежень.

В моделях економічного розвитку людина розглядається як носій трудового потенціалу, який є основним чинником (двигуном) розвитку економіки – без трудових ресурсів не існувало би економіки, а проблема сталого розвитку набула б принципово інших рис. На сьогодні основні принципи сталого розвитку, які формують систему обмежень в використанні ресурсів, можна розглядати як передумови формування ціннісно-орієнтованої господарсько-трудої діяльності[6].

Втілення у практику соціального управління механізму активізації соціального та трудового потенціалу для забезпечення економічного зростання на засадах сталого розвитку передусім пов'язано з втіленням основних принципів гідної праці та зміною вектора цінностей трудового життя. «Шлях позбавлення хибних уявлень щодо цінностей трудового життя багатьом нам ще належить пройти, ... очевидно, ми вважаємо, що зростаючий добробут підвищує й нашу задоволеність» [6, с. 10]. Цінності трудового життя пов'язані з трудовою діяльністю, реалізацією інтересів людини як учасника суспільного виробництва. Їх умовно можна агрегувати у дві групи за рівнями:

- цінності нижчого рівня, або прагматичні цінності, – вони включають прибутковість від докладання праці, здатність до капіталізації професійних компетенцій;

- цінності вищого рівня – творчість, автономність у поєднанні з належністю до команди, можливість кар'єрного зростання та самоорганізації, визнання, відчуття значущості в колективі, високий соціальний статус, який забезпечує робота.

Укріплення в суспільстві трудових цінностей об'єднують людей в єдину соціальну спільноту, сприяє соціальній згуртованості

На сьогодні низька вартість робочої сили в Україні обумовлює закріплення прагматичних цілей - працювати для забезпечення відтворення робочої сили та підтримки матеріального добробуту сім'ї, але феномен постійного прагнення до максимізації результатів у всіх сферах економічного і соціального життя для окремих соціальних груп у наш час вийшов за межі розумного, що супроводжується суттєвим розшаруванням населення як за рівнями доходів і витрат, так і за рівнями споживання, що не відповідає критеріям сталого розвитку.

За критеріальними позиціями ООН Україна поки що не вийшла на той мінімальний рівень, який би свідчив про перехід до сталого розвитку, хоча й країна має значні потенційні резерви та передумови для його забезпечення - такі, як:

- наявність досить міцного ресурсно-виробничого і науково-технічного потенціалу;

- обрання і слідування курсом на демократизацію та ринкові перетворення;

- формування законодавчого поля для можливостей здійснення інтеграції екології, економіки та соціальної складової в єдину соціо-еколого-економічну систему.

Отже, соціальна парадигма економічного зростання на засадах сталого розвитку виходить з того, що локомотивом економічного зростання є людина, яка за допомогою своїх кваліфікаційних та трудових можливостей, соціальної активності і мобільності, здатності до адаптації до умов, що постійно змінюються, здатна ефективно реалізувати можливості своєї діяльності. Завдання державної політики - активно залучити цю соціальну та трудову активність для забезпечення сталого соціально-економічного зростання та процвітання.

Список використаних джерел

1. Соціальний потенціал сталого розвитку: інноваційні механізми формування та використання: монографія / О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, Ю.С. Залознава та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2014. – 478 с.
2. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с.
3. Теоретичні засади формування моделі сталого розвитку регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.asyan.org
4. Корнічук Л. Экономический рост и устойчивое развитие / Л. Корнийчук // Экономика Украины. – 2008. – № 3. – С. 84-92.
5. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org.ua
6. Колот А. Цінності трудового життя та гідна праця: філософія взаємодії і розвитку / А. Колот., О. Герасименко // Україна: аспекти праці. – 2016. – № 1-2. – С. 3-13.

Summary. The content and significance of the social dimension of sustainable economic growth, its two-vector orientation, in particular as factors of ensuring economic growth based on sustainable development and as targets for such development, are defined, and the main directions for activating the social dominant are systematized depending on the priority of strategic goals.

Key words: economic growth, social dimension, social vector, sustainable development, labour and social factors.

УДК[346.2:65.012.16](477)

Попова С.М.,

д. юр. н., к. е. н., професор кафедри загально-правових дисциплін,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків

Попова Л.М.,

к. е. н., доцент кафедри фінансів та кредиту,
Харківський національний університет будівництва та архітектури,
м. Харків

РОЛЬ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ВИЯВЛЕННІ ТІНЬОВИХ СХЕМ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті розкривається роль судово-економічної експертизи у виявленні тіньових схем та забезпеченні сталої діяльності суб'єктів господарювання. Для цього доведено необхідність економічної безпеки у